

ISSN 2224-5294

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
ҰЛТТЫҚ ҒЫЛЫМ АКАДЕМИЯСЫНЫҢ

Х А Б А Р Л А Р Ы

ИЗВЕСТИЯ

НАЦИОНАЛЬНОЙ АКАДЕМИИ НАУК
РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

NEWS

OF THE NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES
OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

ҚОҒАМДЫҚ ЖӘНЕ ГУМАНИТАРЛЫҚ
ҒЫЛЫМДАР СЕРИЯСЫ

СЕРИЯ ОБЩЕСТВЕННЫХ
И ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

SERIES OF SOCIAL AND HUMAN SCIENCES

2 (300)

НАУРЫЗ – СӘУІР 2015 ж.

МАРТ – АПРЕЛЬ 2015 г.

MARCH – APRIL 2015

1962 ЖЫЛДЫҢ ҚАҢТАР АЙЫНАН ШЫҒА БАСТАҒАН

ИЗДАЕТСЯ С ЯНВАРЯ 1962 ГОДА

PUBLISHED SINCE JANUARY 1962

ЖЫЛЫНА 6 РЕТ ШЫҒАДЫ

ВЫХОДИТ 6 РАЗ В ГОД

PUBLISHED 6 TIMES A YEAR

АЛМАТЫ, ҚР ҰҒА
АЛМАТЫ, НАН РК
ALMATY, NAS RK

Б а с р е д а к т о р

ҚР ҰҒА академигі

Пралиев С. Ж.

Р е д а к ц и я а л қ а с ы:

эк. ғ. докторы, проф., ҚР ҰҒА академигі **Баймұратов У.Б.**; тарих ғ. докторы, проф., ҚР ҰҒА академигі **Байпақов К.М.**; филос. ғ. докторы, проф., ҚР ҰҒА академигі **Есім Г.Е.**; фил. ғ. докторы, проф., ҚР ҰҒА академигі **Қирабаев С.С.**; эк. ғ. докторы, проф., ҚР ҰҒА академигі **Қошанов А.К.**; эк. ғ. докторы, проф., ҚР ҰҒА академигі **Нәрибаев К.Н.** (бас редактордың орынбасары); филос. ғ. докторы, проф., ҚР ҰҒА академигі **Нысанбаев А.Н.**; заң ғ. докторы, проф., ҚР ҰҒА академигі **Сабикенов С.Н.**; заң ғ. докторы, проф., ҚР ҰҒА академигі **Сулейменов М.К.**; эк. ғ. докторы, проф., ҚР ҰҒА академигі **Сатубалдин С.С.**; тарих ғ. докторы, проф., ҚР ҰҒА корр. мүшесі **Әбжанов Х.М.**; тарих ғ. докторы, проф., ҚР ҰҒА корр. мүшесі **Әбусейтова М.Х.**; тарих ғ. докторы, проф., ҚР ҰҒА корр. мүшесі **Байтанаев Б.А.**; тарих ғ. докторы, проф., ҚР ҰҒА корр. мүшесі **Жақып Б.А.**; фил. ғ. докторы, проф., чл.-корр. НАН РК **Қалижанов У.К.**; тарих ғ. докторы, проф., ҚР ҰҒА корр. мүшесі **Қамзабекұлы Д.**; тарих ғ. докторы, проф., ҚР ҰҒА корр. мүшесі **Қожамжарова Д.П.**; тарих ғ. докторы, проф., ҚР ҰҒА корр. мүшесі **Қойгелдиев М.К.**; фил. ғ. докторы, проф., ҚР ҰҒА корр. мүшесі **Құрманбайұлы Ш.**; тарих ғ. докторы, проф., ҚР ҰҒА корр. мүшесі **Таймағанбетов Ж.К.**; социол. ғ. докторы, проф., ҚР ҰҒА корр. мүшесі **Шәукенова З.К.**; фил. ғ. докторы, проф., ҚР ҰҒА құрметті мүшесі **Дербісәлі А.**

Р е д а к ц и я к ең е с і:

Молдова Республикасының ҰҒА академигі **Белостечник Г.** (Молдова); Әзірбайжан ҰҒА академигі **Велиханлы Н.** (Азербайджан); Тәжікстан ҰҒА академигі **Назаров Т.Н.** (Тәжікстан); Молдова Республикасының ҰҒА академигі **Рошка А.** (Молдова); Молдова Республикасының ҰҒА академигі **Руснак Г.** (Молдова); Әзірбайжан ҰҒА корр. мүшесі **Мұрадов Ш.** (Әзірбайжан); Әзірбайжан ҰҒА корр. мүшесі **Сафарова З.** (Әзірбайжан); э. ғ. д., проф. **Василенко В.Н.** (Украина); заң ғ. докт., проф. **Устименко В.А.** (Украина)

Главный редактор

академик НАН РК

С. Ж. Пралиев

Редакционная коллегия:

докт. экон. н., проф., академик НАН РК **У.Б. Баймуратов**; докт. ист. н., проф., академик НАН РК **К.М. Байпаков**; докт. филос. н., проф., академик НАН РК **Г.Е. Есим**; докт. фил. н., проф., академик НАН РК **С.С. Кирабаев**; докт. экон. н., проф., академик НАН РК **А.К. Кошанов**; докт. экон. н., проф., академик НАН РК **К.Н. Нармбаев** (заместитель главного редактора); докт. филос. н., проф., академик НАН РК **А.Н. Нысанбаев**; докт. юр. н., проф., академик НАН РК **С.Н. Сабикенов**; докт. экон. н., проф., академик НАН РК **С.С. Сатубалдин**; докт. юр. н., проф., академик НАН РК **М.К. Сулейменов**; докт. ист. н., проф., чл.-корр. НАН РК **Х.М. Абжанов**; докт. ист. н., проф., чл.-корр. НАН РК **М.Х. Абусейтова**; докт. ист. н., проф., чл.-корр. НАН РК **Б.А. Байтанаев**; докт. ист. н., проф., чл.-корр. НАН РК **Б.А. Жакып**; докт. фиол. н., проф., чл.-корр. НАН РК **У.К. Калижанов**; докт. ист. н., проф., чл.-корр. НАН РК **Д. Камзабекулы**; докт. ист. н., проф., чл.-корр. НАН РК **Д.П. Кожамжарова**; докт. ист. н., проф., чл.-корр. НАН РК **М.К. Койгельдиев**; докт. фил. н., проф., чл.-корр. НАН РК **Ш. Курманбайулы**; докт. ист. н., проф., чл.-корр. НАН РК **Ж.К. Таймаганбетов**; докт. социол. н., проф., чл.-корр. НАН РК **З.К. Шаукенова**; д. фил. н., проф., Почетный член НАН РК **А. Дербисали**

Редакционный совет

академик НАН Республики Молдова **Г. Белостечник** (Молдова); академик НАН Азербайджанской Республики **Н. Велиханлы** (Азербайджан); академик НАН Республики Таджикистан **Т.Н. Назаров** (Таджикистан); академик НАН Республики Молдова **А. Рошка** (Молдова); академик НАН Республики Молдова **Г. Руснак** (Молдова); чл.-корр. НАН Азербайджанской Республики **Ш. Мурадов** (Азербайджан), член-корр. НАН Азербайджанской Республики **З.Сафарова** (Азербайджан); д. э. н., проф. **В.Н. Василенко** (Украина); д.ю.н., проф. **В.А. Устименко** (Украина)

Известия Национальной академии наук Республики Казахстан. Серия общественных и гуманитарных наук. ISSN 2224-5294

Собственник: РОО «Национальная академия наук Республики Казахстан» (г. Алматы)

Свидетельство о постановке на учет периодического печатного издания в Комитете информации и архивов Министерства культуры и информации Республики Казахстан № 10894-Ж, выданное 30.04.2010 г.

Периодичность 6 раз в год

Тираж: 3000 экземпляров

Адрес редакции: 050010, г. Алматы, ул. Шевченко, 28, ком. 219, 220, тел. 272-13-19, 272-13-18,
www:nauka-nanrk.kz / social-human.kz

© Национальная академия наук Республики Казахстан, 2015 г.

Адрес типографии: ИП «Аруна», г. Алматы, ул. Муратбаева, 75

Editor in chief

S.Zh. Praliyev,
academician of NAS RK

Editorial board:

U.B. Baymuratov, dr. econ. sc, prof., academician of NAS RK; **K.M. Baipakov**, dr. hist. sc., prof., academician of NAS RK; **G.Ye. Esim**, dr. philos. sc., prof., academician of NAS RK; **S.S. Kirabayev**, dr. phil. sc., prof., academician of NAS RK; **A.K. Koshanov**, dr. econ. sc, prof., academician of NAS RK; **K.N. Naribayev**, dr. econ. sc., prof., academician of NAS RK (deputy editor-in-chief); **A.N. Nysanbayev**, dr. philos. sc., prof., academician of NAS RK; **S.N. Sabikenov**, dr. jur. sc., prof., academician of NAS RK; **M.K. Suleimenov**, dr. jur. sc., prof., academician of NAS RK; **S.S. Satubaldin**, dr. econ. sc., prof., academician of NAS RK; **Kh.M. Abzhanov**, dr. hist. sc., prof., corr. member of NAS RK; **M.Kh. Abusseitov**, dr. hist. sc., prof., corr. member of NAS RK; **B.A. Baitanayev**, dr. hist. sc., prof., corr. member of NAS RK; **B.A. Zhakyp**, dr. hist. sc., prof., corr. member of NAS RK; **U.K. Kalizhanov**, dr. phil. sc., prof., corr. member of NAS RK; **D. Kamzabekuly**, dr. hist. sc., prof., corr. member of NAS RK; **D.P. Kozhamzharova**, dr. hist. sc., prof., corr. member of NAS RK; **M.K. Koigeldiev**, dr. hist. sc., prof., corr. member of NAS RK; **Sh. Kurmanbaiuly**, dr. phil. sc., prof., corr. member of NAS RK; **Zh.K. Taymaganbetov**, dr. hist. sc., prof., corr. member of NAS RK; **Z.K. Shaukenova**, dr. soc. sc., prof., corr. member of NAS RK; **A. Derbisali**, dr. phil. sc., prof., honorary member of NAS RK

Editorial staff:

G. Belostechnik, NAS Moldova academician (Moldova); **N. Velichanly**, NAS Azerbaijan academician (Azerbaijan); **T.N. Nazarov**, NAS Tajikistan academician (Tajikistan); **A. Roshka**, NAS Moldova academician (Moldova); **G. Rusnak**, NAS Moldova academician (Moldova); **Sh. Muradov**, NAS Azerbaijan corr.member (Azerbaijan); **Z. Safarova**, NAS Azerbaijan corr.member (Azerbaijan); **V.N. Vasilenko**, dr. econ. sc., prof. (Ukraine); **V.A. Ustimenko**, dr. jurid. sc., prof. (Ukraine)

News of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan. Series of Social and Humanities.
ISSN 2224-5294

Owner: RPA "National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan" (Almaty)

The certificate of registration of a periodic printed publication in the Committee of information and archives of the Ministry of culture and information of the Republic of Kazakhstan N **10894-Ж**, issued 30.04.2010

Periodicity: 6 times a year

Circulation: 3000 copies

Editorial address: 28, Shevchenko str., of. 219, 220, Almaty, 050010, tel. 272-13-19, 272-13-18,

www:nauka-nanrk.kz / social-human.kz

© National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, 2015

Address of printing house: ST "Aruna", 75, Muratbayev str, Almaty

NEWS

OF THE NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN
SERIES OF SOCIAL AND HUMAN SCIENCES

ISSN 2224-5294

Volume 2, Number 300 (2015), 129 – 132

Spiritual unity of thinkers contributed to the development of kazakh culture – Abai and Shakarim

Doszhan R.K.Raihanchik01@mail.ru

L.N.Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

Key words: Abay, Shakarim, spiritual succession, the spiritual idea.

Abstract. The article deals with the features of poetics of Abay and Shakarim, the contribution of poets to development of the Kazakh poetry, poetic features of their verses, poems and prosaic works. The beauty of their words and verses are connected with deep reflections about an essence of god, human and life. Both poets bring a huge contribution in creation of philosophical poetry. Shakarim's outlook and his views are continuation of Abay's poetry. At the same time Kazakh poetical art is enriched with new forms, word combinations and song patterns. The versatile beauty of Kazakh poetry is exposed in their creative activity in full.

Духовное единство мыслителей, внесших вклад в развитие казахской культуры – Абая и Шакарима

Досжан Р.К.Raihanchik01@mail.ru

ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, факультет социальных наук, г. Астана, Республика Казахстан

Ключивые слова: Абай, Шакарим, духовная преемственность, духовная идея.

Аннотация. В статье раскрываются вклад Абая и Шакарима в казахской поэзии, поэтические особенности их стихов, поэм и прозаических произведений. Красота их слов и стихов связаны с глубокими размышлениями о сути бога, человека и бытия. Оба поэта вносят огромную лепту в создание философствующей поэзии. Мироззрения и цели Шакарима является логическим продолжением поэзии Абая. При этом казахское поэтическое искусство обогащается новыми решениями, словосочетаниями и песенными узорами. Многогранность и красота казахской поэзии раскрываются в их творчестве во всей ее полноте.

Ұлы жазушылар мен ақындардың тағдырлары да олардың туындылары сияқты көбіне әсерлі әрі мәнді болады. Тап осындай тағдырларға ойшыл-гуманистер – Абай Құнанбаев (1845-1904 жж.) пен Шәкәрім Құдайбердиевтің (1858-1931 жж.) өмірлерін жатқызуға болады. Олар қазақ мәдениетінің дамуына үлкен үлес қосқан қазақ халқының екі ұлы данышпандары.

Екі ақын да біздің жерлесіміз – Шығыс Қазақстан облысы, Шыңғыстау маңында, бетеге дала төңірегінде дүниеге келген. Шыңғыстау атауының өзі қайда жатыр?! Аңыз бойынша, осы таудың шыңында ұлы хан Тимуджин, яғни Шыңғысханның даңқы шыққан. Түркі халқының түсінігінде, дала – ауқымдылық, кеңдік, болмыстың ақиқаттығы, ал таулар – ұлылық, даналық, рухтың биіктігін білдіреді. Екі ұлы тұлғаның осындай жерде туылуы кездейсоқ нәрсе емес. Шыңғыстау мен жазық даланың күші мен құдіреттілігі ұлы жерлестеріміздің өмірлері мен шығармашылықтарына әсер етпей қоймады.

Екі ақын да қазақ халқының тарихындағы қиын-қыстау кезеңінде өмір сүрді. Абай патриархалды-рулық бастаулардың ыдырауы мен капитализмнің құрылуы дәуірінде өмір сүрді. Шәкәрімге сталиндік репрессияның балғасына леккен жақсы өмір туралы таза идеялардың апатын көруге тура келді. Сондағы құрбандардың бірі болған Шәкәрім 1931 жылы атылды.

Абай мен Шәкәрім әрі қандас әрі рухани байланысқан екі тұлға. Олар бір отбасынан, туған аға мен жиен болып келеді. Бірі екіншісінің жолын жалғастырды. Абай қазақтың жаңа реалистік әдебиетінің негізін салушы, қазақтың әдеби тілінің іргесін қалаушы ретінде белгілі. Шәкәрім Құдайбердиев өзінің өмірлік және шығармашылық жағынан бағыттаушысы болған Абайдың идеялары мен шығармашылық ізденістерінің жалғастырушысы болды. Ақын, прозашы, аудармашы, музыка теоретигі, ойшыл Шәкәрім бізге тек өлеңдер мен дастандар ғана емес, прозалық туындылар, философиялық және тарихи еңбектер де қалдырды.

Абай мен Шәкәрімнің рухани бірлігі олардың дүниені қабылдаудағы ұқсастығынан және «зиян келтірме» деген қоршаған әлемге қарым-қатынастарынан көрінеді. Адам – ғалам бірлігі, оның қоршаған ортасы қалай өмір сүргеніне байланысты болады. Абай мен Шәкәрімнің ізгілігі олардың өмірі мен шығармашылығында өшпес із қалдырды. Абайдың «Адам бол!» дегені Шәкәрімнің «Адам немене?» дегенімен байланысады. Адам ақыл-оймен, сұлулық заңымен өмір сүруі керек, ал ол үшін ғылымға қол жеткізіп, қажымай еңбек етіп, рухани мінсіздікке жетуі қажет. Еңбексүйгіштік, білім аңсау және ізденгіш ақыл, өзінің адами қадір-қасиетін ұғыну және өз пікіріне ие болу, әділетсіздікпен күресе білу және қастыққа қарсы тұра білу – Абай мен Шәкәрімнің өз замандастарынан көргілері келген қасиеттердің бірі.

Бұл идеялар өмірінің соңғы жылдары жазылған Абайдың нақыл сөздері – «Қара сөздерінде» айқын және терең көрінеді. «Қара» терминінің «сөз» терминімен тіркесуі көп мағынаны береді: ұйқас сөздер мен мәтінге қарағанда прозаны білдіреді, қайғыны да білдіреді, сайып келгенде түркі мәдениетінен келе жатқан маңыздылықты, мәнділікті білдіреді. «Қара сөз» жанры бойынша Шыңғысхан дәстүріндегі «билик» атауына жақын, яғни үлгілік мағынаға ие болатын орынды нақыл сөз, өмірлік мысалдар туралы әңгіме. Еуропалық дәстүр бойынша, «Қара сөз» - бұл ұшқыр ой, қанатты сөз (афоризм), кеңес жанры. Бұл, сонымен қатар, оқырманға тікелей үндеу, ашық әңгіме, халық тағдыры аясындағы өмір философиясы.

Ал мағынасы бойынша «Қара сөз» - өкіну, яғни тәубеге келу, тікелей жауапты жанр, себебі бұл қадірлі адамның барша әлем алдында сөйлеуі, және де бұл жазушыдан берік шындықты және адалдықты талап етеді. Тәубешілік ету жанры (жанр исповеди) әлем әдебиетінде сонау Марк Аврелий, Петр Абеляр, Блез Паскаль және Жан-Жак Руссо кездерінен белгілі. [1]. Алайда түркі, әсіресе қазақ әдебиеті үшін көбінесе эпостық сипаттағы жанр – теңдессіз құбылыс. Бұл - жанның ақтарылуы, адам өмірінің опасыздығы туралы терең тіпті ащы ойға бату.

Абай жас ұрпақты тұйыққа тірейтін жалған құндылықтар мен бағыттар туралы айтып іштей қынжылады: өзін басқалардан артық көріп, дәріптеушілік, бекершілік, жасықтық, надандық, мансап құмарлық, менменшілдік және маңыздылыққа, жақсылық пен қастыққа, армандарға немқұрайлық. Сезімнің суықтығы, келісім мен бірліктің жоқтығы, жоғарыға деген ұмтылыстарды жоғалту – осының барлығы жанның жалғызсырауына әкеп соғады. Мұндай адам өшіп бара жатқан тұлға, мұндай халықтың болашағы болмайды. Сондықтан қоғамның жетілмегендігі және ақыл-ойдың құдіреттілігіне, тарих арқылы жиналған ішкі әлеуетке сенім мен үміттің дамымағандығы жөнінде жазушы-гуманистің мұңы мен күйініше сондай терең. «Сократқа у ішкізген, Иоанна Аркті отқа өртеген, Ғайсаны дарға асқан, пайғамбарымызды түйенің жемтігіне көмген кім? – деп сұрақ қояды ойшыл-гуманист. - Ол – көп, ендеше көпте ақыл жоқ. Ебін тап та, жөнге сал». Халық көп болуын тоқтату үшін халқым деп күйетін білімді адамдар керек, және мәдениет пен өзін-өзі оқытудың қажеттіліктерін қамтамасыз ету қажет. Абай оқуға, қоршаған әлем мен өзін-өзі тануға, болашаққа талпына отырып табиғат пен қоғамның құпия-сырларын ашуға, ақылды және әділ болуға, әрдайым дамып, жетілуге ынтыға шақырады. Бұл сөздер әлі күнге өзектілігін жоғалтпаған. Сондықтан 2007 жылы «Бір ел – бір кітап» атты республикалық акцияда қазақстандықтар барлық ел болып оқу үшін басты кітап ретінде «Қара сөздерді» таңдады. [2].

Абайдың идеяларына үндестікті Шәкәрімнің шығармашылығынан табамыз. Өзінің «Үш ақиқат» туындысында Шәкәрім адами ішкі мазмұнның басты негіздерін атайды. Шәкәрім бойынша адамда танымның үш қабілеті бар: ақыл, сезім және жігер. Бірақ ең бастапқы шындық – бұл ар-ұят. Дәл сол ар-ұят адамгершіліктің өзегі, адамның рухани жетілуінің тірегі болып табылады. Ол ақыл-ойды дұрыс жолмен жетелеуі керек және ерік-жігерді дұрыс пайдалана алуға әкелуі керек: «адамның сыпайылығы, әділеттілігі, ізгілігі – осының барлығын біріктіріп, бір сөзбен – ар-ұят деп

айтамын. Осыған ақыры сенбеген жүректі ешбір ғылым, ешбір өнер, ешбір жол және ешбір заң тазарта алмайды. [3].

Абай мен Шәкәрім, сөзсіз, өз заманының ең білімдісі және өз елін шексіз сүйетін нағыз патриоттар болды. Олар түркі халқының әдебиетінде қазақ жазушылары мен ақындарының ең керемет өкілдері болып саналады. Шығыс мәдениеті мен түркі халқының әдебиеті Абайды да, Шәкәрімді де әрдайым қызықтырды. Екеуі де араб, парсы, түрік, орыс тілдерін меңгерген. Олар ерте заманғы көркем мұралардың түпнұсқаларын оқып, ондағы сюжеттерді кесіп алып, өз туындылары үшін шығармашылықпен өңдеген. Бірақ Абай мен Шәкәрім шығармаларының идеялық-көркемдік мазмұны шығыстық үлгіден әрдайым ауқымрақ, себебі жазушылар әрбір тундыны өзіндік әлеуметтік-көзқарастық тұғырынан өткізіп ұғынған.

Мысалы, Абайдың шығармашылық мұраларында дастандар (поэма) бар: «Ескендір» поэмасының негізінде Александр Македонский мен дана Аристотель туралы дәстүрлі шығыс сюжеті бар, «Мың бір түн» ертегісінің бір тарауы «Азім әңгімесі». Ағартушылық жолында нақыл «Масғұт» поэмасы да жазылған. Бірақ оларды жазу барысында Абай ұқсас қазақ аңыздарына, сонымен қатар олардың басқа түркі халықтарының фольклорында кездесетін нұсқаларына сүйенеді. Ең бастысы – өзінің дүниетанымдық көзқарастарын сақтап қалды. Сондықтан, басқа түркі авторларына қарағанда «Ескендір» поэмасында Абай өз заманындағы қазақ байлары сияқты болған Александр Македонскийдің бейнесін менменшіл, күншіл және екіжүзді адам ретінде бейнелейді. Ал өз заманындағы идеалды Абай «дананың данасы», патша тәлімгері Аристотельдің бейнесінде көрсетеді.

Бұл поэмалар қазақ әдебиетінің лира-эпостық жанрының дамуына көп жаңалық енгізді. Сонымен қатар олардың қазақтың жазбаша әдебиетіндегі дамудың жаңа кезеңі – эпостан поэмаға өту кезеңін айқын көрсеткенін айта кету керек.

Шәкәрім Абай дәстүрін жалғастырып өзінің «Ләйлі - Мәжнүн» дастанын шығарады. Алайда ол өзіне дейінгі әйгілі ізашарлар – Низами мен Навоига сүйене отырып, XIX ғасырдағы қазақ тұрмысынан алынған салт-дәстүр мен әдет-ғұрыптардың үйлесімді көрінісін қолдана отырып, аңыздағы өзіндік қабылдауын ұсынады. Шәкәрім де Абай сияқты өзінің ізгілік пен ағартушылық сынды өмірлік қағидаларын ұстанады. Ол әйел бейнесін жаңаша түсіндіреді, қандай да бір қызығушылықтары мен тілектері жоқ маңызсыз тауар ретінде қалыптасқан әйелге деген орта ғасырлық пікірге наразылық білдіреді.

Абай мен Шәкәрімнің көптеген поэзиялық тұжырымдары адам және оның кемелі мен үйлесімі өмірдің басты қайнар көзі болып келетін Шығыс даналарының қанатты сөздерімен (афоризмдерімен) үндеседі. Мысалы, Шәкәрімнің сөз, поэзия, ақындық тұлғаның әлеуметтік-қоғамдық маңыздылығы туралы ойлары түрік жазушысы Ахмед Хашимнің идеяларына жақын: Мен нағыз патша емеспін бе? Менің әскерім – менің өлеңдерімнің жолдары. Өлеңдер ескі дәуірдегідей қазір де өшпес мәңгілік. Және шыншыл өлең бәрін де басынан өткізеді. [4].

Шәкәрім XX ғасырдың басын қайшылықпен қабылдады. Ол жақындап келе жатқан апаттың, дағдарыстың азапты сезімін бастан кешіреді және өз халқының азабына жаны күйзеле қайғырады. Бұл орайда Шәкәрімнің «Жиырмасыншы ғасыр» өлеңіне ұқсас «XX ғасырдың бірінші жартысы» атты өлеңі бар түрік ақыны Джахит Кюлебимен жақын деуге болады.

Шәкәрім өз шығармашылығында тікелей түркі тақырыбына да бет бұрады. «Қазақтың түп атасы – батыр Түрік» шығармасында ол түркі халқының тарихы мен этнографиясын суреттейді. Сонымен қатар «Шежіре» еңбегінде Шәкәрім көшпенді халықтың тарихын көрсетеді. [5].

Біздің еліміздегі көптеген дамуларға географиялық, геосаяси және діни ерекшеліктер себепші болды. Ғасырдан ғасырға өте келе ол батыс, шығыс және түркі әлемдік мәдениеттердің әсерін көреді. Осы тұрғыда Абай мен Шәкәрімді түркілер деп те, еуразияшылдар деп те атауға болады. Екеуі де өз халқының демократиялық орыс және жалпыадамзаттық мәдениетті ұғыну арқылы ағартушылық пен білімдегі экономикалық және мәдени даму жолдарын көрді. Абай В.Г. Белинский мен басқа да революциялық демократтардың эстетикалық көзқарастарымен таныс болды. Оған орыс сыншыларының өнер мен көркем сөзді тарихи прогресстің, қоғамның рухани және адамгершілік дамуының құдіретті қозғалтқышына айналдыру ұмтылыстары жақын.

Абай ұлы орыс жазушыларының шығармаларын аударумен айналысқан. Мұнда да ол өзінің ізгілік, ағартушылық міндеттерін ұстанып қалды. Ол тек өзінің идеясы мен көңіліне жақын

туындыларды ғана аударды. Ұлы орыс ақыны Пушкиннің көптен күткен ой-толғанысы мен сезімі, оның жаңашыл өмір туралы ойлары мен өнегелі идеалы жүзеге асқан ең бір ықыласты шығармаларының бірі – «Евгений Онегин» Абайға қатты ұнады.

Орыс әдебиетінің арқасында Абай батыс еуропа классикасының озық үлгісімен танысты. Ол қазақ тіліне Шиллер, Гете, Байрон және Мицкевичтің кейбір өлеңдерін аударды.

Шәкәрім Құдайбердиев те көптеген туындыларды әртүрлі тілдерден аударған аудармашы ретінде танымал. Шәкәрім өзі хат алмасып тұратын Лев Толстойдың еңбектерін аударған. Шәкәрімнің аударған шығармаларының ішінде Бичер Стоу, Хафиза, Н.А. Некрасов және т.б. еңбектері бар. Алайда қазақ арасында ең әйгілі болып Физулидің «Ләйлі-Мәжнүн» поэмасы және Пушкиннің «Боран», «Дубровский» шығармалары саналады. [6].

Абай мен Шәкәрім шығармашылығы көшпенді эстетикаға тән, яғни алға қарайғы тұрақты қозғалыс, қиыншылықтарға төзімді болу және алға жылжып, мүмкін емес нәрсеге қол жеткізу. Болашақты олар жетілген қоғамдағы жетілген адамнан көреді. Мақсатқа жетуге болады, ол үшін адалдық, табандылық, сезімге адалдық қажет және махаббат үшін құрбандыққа бара алуы керек. Егер адам еңбек пен білім жолында жүрсе, осы игі сапалар қалыптасады.

Абай Құнанбаев пен Шәкәрім Құдайбердиев қазақ мәдениетінде керемет тұлғалардың қатарынан орын алады. Мұралары әлі күнге дейін өзекті, тіпті сан ғасырлардан кейін де олардың туындыларынан қазіргі заманның ойландыратын сұрақтарына жауап тауып жатамыз.

ӘДЕБИЕТ

- [1] М. Султанбеков. Поэтическое Вдохновение: Абай, Шакарим и Мухтар. Новосибирск, 2007. – 186с.
- [2] Т.Шанбай. Вопросы Шакаримоведения 5. А,2007. - 372с.
- [3] Мұқанов С. Абайдың шәкірттері туралы. //Абай. 1992.№4
- [4] Исабаев Б. Ұлылар мекені. Новосибирск, 2001.-623б.
- [5] Сәтбаева Ш.К. Бес томдық шығармалар жинағы. Астана,2011.-320б.
- [6] Құдайбердиев Ш. Шығармалары / Өлеңдер, дастандар, қара сөздер/ Алматы, 1988.

REFERENCES

- [1] M. Sultanbekov. **Poetic Inspiration: Abai, Shakarim and Mukhtar. Novosibirsk, 2007. – 186p. (Russ)**
- [2] T.Shanbay. **Issues of Shakarim. 5. A,2007. – 372 p. (Russ)**
- [3] S.Mukanov . **About Abay pupils. //Abay. 1992.№4 (Kaz)**
- [4] Isabaev B. **Ulular mekeni. Novosibirsk, 2001.-623 p. (Kaz)**
- [5] Sh.K.Satbaeva. **5 Volumes collection. Astana, 2011.-320 p. (Kaz)**
- [6] Shakarim Kудayberdiev. **Compositions. Almati, 1988 (Kaz)**

Қазақ мәдениетінің дамуына үлес қосқан данышпандар - Абай пен Шәкәрімнің рухани бірлігі

Досжан Р.К.

Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық Университеті, әлеуметтік ғылымдар факультеті, Астана қаласы,

Қазақстан Республикасы

Raihanchik01@mail.ru

Тірек сөздер: Абай, Шәкәрім, рухани сабақтастық, рухани идея.

Аннотация. Мақалада Абай мен Шәкәрімнің қазақ поэзиясына қосқан үлесі, олардың өлеңдерінің поэмалары мен прозалық шығармаларының поэзиялық ерекшеліктері айқындалады. Олардың өлеңдері мен сөздерінің кереметтігі құдай, адам және өмірдің мәні туралы терең ойларымен байланысып жатыр. Ақынның екеуінде философиялық поэзияның құрылуына үлкен үлес қосты. Шәкәрімнің көзқарастары мен мақсаттары Абай поэзиясының логикалық жалғасы болып табылады. Оған қоса қазақ поэзиялық өнері жаңа шешімдермен, сөз тіркестерімен және өлең өрнектерімен бай түсті. Қазақ поэзиясының көпжақтылығы мен сұлұлығы Абай мен Шәкәрім шығармашылығында жан-жақты ашылады.

Поступила 15.03.2015 г.

МАЗМҰНЫ

Еспаев С.С. Әлемдік экономика және Қазақстан: жаңа үрдістері, міндеттері мен ұсыныстары.....	5
Сабден О., Аширов А. ХХІ ғасырдағы адамзат дамуының концепциясы және азық – түлік қауіпсіздігі.....	15
Днишев Ф.М. Жаңа технологиялық қалыптарды дамытуға мемлекеттік-жеке меншік әдістері.....	30
Бірімбетова Н.Ж. Қазақстанда жергілікті өзін-өзі басқаруды дамытудың ынталандыру тетіктері.....	36
Османов Ж.Д. Қазақстандағы бағалы қағаздар нарығының институционалды дамуы.....	42
Жаубасов Б. Тиімді мемлекеттік қызмет: сын-қатерлер мен шешімдер.....	49
Абдулвалиева Т.В. Машинажасау өнімінің тиімділігінің өсуін қамтамасыз етудің макроэкономикалық тетіктері.....	56
Айтжанова А.Д. Қазақстанның минералды-шикізаттық кешенінің тұрақты қызмет етуі мақсатында ресурстық-шикізаттық саясатты жетілдірудің векторлары.....	64
Халитова М. Қазақстан азаматтарының жинақталған зейнетақысына кепілдік беру жүйесін жетілдіру.....	71
Байбергенова Л.Ж., Шаймарданова В.К. Қазақстан Республикасының білім беру жүйесінде гендерлік тетіктерді қолдану.....	77
Досманбетова М.С., Рузанов Р.М. К.-Э. Свейбидің материалды емес активтерге мониторы негізіндегі қазақстандық кәсіпорындардың зияткерлік капиталын бағалау.....	83
Турсынбаева Д.К., Жадигерова О.Ж., Бекжанова Т.К. Көленкелі экономиканың көлемін бағалау әдістері және оның жетілдіру жолдары.....	90
* * *	
Аюпова З.К., Құсайынов Д.Ө. Қазақстан Республикасындағы азаматтық қоғам қалыптасуының теориялық алғышарттары мен тарихы.....	97
Жанакова Н.Н., Бабажанова Ж.А. Кедейлікпен күрестегі әлемдік саясат: Нидерланды, Германия, Қытай тәжірибесі.....	105
Жохов А.Л., Рақымбек Д., Юнусов А.А., Сайдахметов П.А. ² , Оразалиева Р.Н. Кәсіби мәдениет - қазіргі заманғы білім беруді жақсартудың басты бағдары.....	112
Сабдалиева Ә.К. Асан Қайғы мен Қазтуған жыраудың шығармаларындағы діни сөздер.....	119
Қожамқұлова Ж.Ж., Қойшыева Т.Қ., Есентаев Қ.Ө. Болашақ мұғалімдерді кәсіби дайындау үдерісінде ақпараттық технология құралдарына оқытуды жобалау негіздері.....	125
Досжан Р.К. Қазақ мәдениетінің дамуына үлес қосқан данышпандар - Абай пен Шәкәрімнің рухани бірлігі.....	129
Кенжебаев Д.А. Әскери-ғарыш саласының тарихи зерттеуі әдіснаманың кейбір сұрақтары.....	133
Плохих Р. В., Бекарыстанова Л. Б., Келинбаева Р. Ж. Елді-мекенді аумақтардың тұрақты дамуы үшін әлеуметтік инфроқұрылымды зерттеудегі ГАЖ.....	140
Байжолова Р.А., Абылкасимова Ж.А. Ұлттық еңбек нарығындағы жұмыспен қамту және тұрғындардың экономикалық белсенділігінің арақатынасы.....	152
Турмамбеков Т.А. Т., Саидрахметов П. А., Нуруллаев М.А., Серимбетова А.Е. Мектеп оқушыларының физикадан білімін және шеберлігін критериялы бағалаудың мәселелерін шешудің кейбір негіздері мен жолдары.....	159
Бәбіжан Б.Ж. Қазақтың кәсіби әншілік өнерінің қалыптасуы және орындаушылық ерекшеліктері.....	168
Айтжанова Г.Д. Шет тілдері бойынша оқу құралдарында лексикалық жаттығуларды бекіту жүйесінің кластерлік әдісі.....	173
Исабаева С.Н., Чанбаева М.К., Скакова А.Ж., Рысқұлов Т. Интранет-портал бизнес жүргізудің тиімді құралы.....	183
Исмагулова Р.С. Коммуникативтік құзыреттіліктің шет тілін оқып үйренудегі рөлі.....	186
Дүйсенова Н.Б., Байқазиева Р.Т., Нүсіпбекова А.Н. Білім беру жүйесіндегі компьютерлік технологияны қолдану.....	190
Кердяшкина Г.В. Айтпаев А.Т. Кердяшкин В.В. Іле Аталау тауларындағы жаңадан табылған петроглифтар.....	193
Жүнісова Б.Н. Мемлекет пен ұлт құрау барысындағы тіл саясаты мен реформалары (Қазақстан мен Түркия мысалдарында).....	197
Сериев Б. А., Нұрмағанбет Е.Т. Мемлекеттік инвестициялық құқықтық саясат.....	205
Ізбасова А.Б. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы әрекеттің тетігі және құқықтық құралдары.....	209
Абдукадирова Ж.А., Қурманбаева М.С. Ботаника пәнін оқытуда соя өсімдігінің онтогенезінде даму ерекшеліктерін студенттердің практикалық білімін арттыру мақсатында қолдану.....	212
Нурланова В.С. Балалар қоғамдық бірлестіктері – баланы әлеуметтендіру факторы.....	218
Анарбекова В.Э. Қырғыз халқының бірегей ескерткіш ретінде жанр «Koshok».....	221
Мусуралиева М.М. Ақпараттық ресурстар - Қырғыз Республикасының саяси қауіпсіздігі үшін құралы ретінде.....	227
Мураталиева Н.Х. Тұлғалық ерекшеліктері және болашақ бастауыш мектеп мұғалімдерінің сипаттамаларын зерттеу.....	232
Раева Ч.Т. Математика сабақтарында компьютерлік технологияны қолдану үшін дидактикалық талаптар.....	236
Өпендиев Т.Ө. Қазақстан аумағында неміс диаспорасының миграциялық толқынының пайда болу мәселелері.....	240
Жакупов Ж.А. Қазақ лингвофольклортануының ғылымтанулық тұғыры.....	248
Әліпбек А.З., Таутаева Г.Б. Жастармен әлеуметтік жұмыс жүргізудің психологиялық-педагогикалық ерекшеліктері.....	256
Әліпбек А.З., Абдразақова М. Көру қабілеті бұзылған балалардың психофизиологиялық ерекшеліктері.....	263
Бектепова З.А. Заң сапасы: елеулі аспектілерін талдау.....	271
Тайторина Б.А., Тусупбекова С.К. Құқықтың қайнар көздері: заманауи заң ғылымдарындағы интерпретациялау мәселелері.....	276
Ақынова Ж.М. Шет тілін оқытуда интерактивті әдістерді қолдану арқылы студенттердің білім сапасын арттыру.....	287
Турдалиева Ә.Д., Ақынова Ж.М., Тұткабекова К.С. Шет тілін оқытуда ақпараттық-коммуникациялық технологияның мүмкіндігі мен тиімділігі.....	292

СОДЕРЖАНИЕ

ЭКОНОМИКА КАЗАХСТАНА И ГЛОБАЛЬНЫЕ ВЫЗОВЫ СОВРЕМЕННОСТИ

<i>Еспаев С.С.</i> Мировая экономика и Казахстан: новые тенденции, задачи и предложения.....	5
<i>Сабден О.С., Аширов А.</i> Концепция развития человечества в XXI веке и продовольственная безопасность.....	15
<i>Днишев Ф.М.</i> Методы государственно-частного партнерства в развитии новых технологических укладов.....	30

ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ

<i>Бримбетова Н.Ж.</i> Механизмы стимулирования развития местного самоуправления в Казахстане.....	36
<i>Османов Ж.Д.</i> Институциональное развитие рынка ценных бумаг в Казахстане.....	42
<i>Жаубасов Б.Ж.</i> Эффективная государственная служба: вызовы и решения.....	49

ПРИОРИТЕТЫ РАЗВИТИЯ РЕАЛЬНОГО СЕКТОРА ЭКОНОМИКИ

<i>Абдулвалиева Т.В.</i> Макроэкономические механизмы обеспечения роста эффективности машиностроительной продукции.....	56
<i>Айтжанова Д.А.</i> Векторы совершенствования ресурсно-сырьевой политики в целях устойчивого функционирования минерально-сырьевого комплекса Казахстана.....	64

ПЕНСИОННАЯ СИСТЕМА И ГЕНДЕРНАЯ ПОЛИТИКА

<i>Халитова М.М.</i> Совершенствование системы гарантирования пенсионных накоплений граждан Казахстана.....	71
<i>Байбергенова Л.Ж., Шаймарданова В.К.</i> Применение гендерного механизма в системе образования Республики Казахстан.....	77

ПРИКЛАДНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ НАУКИ

<i>Досманбетова М.С., Рузанов Р.М.</i> Оценка интеллектуального капитала казахстанских предприятий на основе монитора нематериальных активов К-Э. Свейби.....	83
<i>Турсынбаева Д.К., Жадигерова О.Ж., Бекжанова Т.К.</i> Методы оценки размеров теневой экономики и пути ее совершенствования.....	90

* * *

<i>Аюпова З.К., Кусаинов Д.У.</i> Теоретические предпосылки и история становления гражданского общества в РК.....	97
<i>Жанакова Н.Н., Бабажанова Ж.А.</i> Мировой опыт борьбы с бедностью: на примере Нидерландов, Германии, Китая.....	105
<i>Жохов А.Л., Рахымбек Д., Юнусов А.А., Саудахметов П.А., Оразалиева Р.Н.</i> Культура профессионала – главный ориентир совершенствования современного образования.....	112
<i>Сабдалина А.К.</i> Религиозные слова встречающиеся в поэзии Асан Кайгы и Казтуган жырау.....	119
<i>Қожамақұлова Ж.Ж., Қойшыева Т.Қ., Есентаев Қ.Ө.</i> Основы проектирования обучения средствам информационной технологий в процессе профессиональной подготовки будущих учителей.....	125
<i>Досжан Р.К.</i> Духовное единство мыслителей, внесших вклад в развитие казахской культуры – Абая и Шакарима.....	129
<i>Кенжебаев Д.А.</i> Некоторые вопросы методологии изучения истории военно-космической отрасли.....	133
<i>Плохих Р. В., Бекарыстанова Л.Б., Келимбаева Р.Ж.</i> ГИС в изучении социальной инфраструктуры для целей устойчивого развития селитебной территории.....	140
<i>Байжолова Р.А., Абылкасимова Ж.А.</i> Соотношение занятости и экономической активности населения на национальном рынке труда.....	152
<i>Турмамбеков Т.А., Саудахметов П. А., Нуруллаев М.А., Серимбетова А.Е.</i> О некоторых основаниях и путях решения проблемы критериального оценивания знаний и умений учащихся школы по физике.....	159
<i>Бабижан Б.Ж.</i> Становление казахского профессионального песенного искусства и исполнительские особенности.....	168
<i>Айтжанова Г.Д.</i> Кластерный метод организации лексических упражнений для закрепления в учебниках по иностранному языку для неязыковых школ.....	173
<i>Исабаева С.Н., Чанбаева М.К., Скакова А.Ж., Рыскулов Т.</i> Интранет-портал бизнес жүргізудің тиімді құралы.....	183
<i>Исмагулова Р.С.</i> Роль коммуникативной компетенции в обучении иностранного языка.....	186
<i>Дуйсенова Н.Б., Байказиева Р.Т., Нусипбекова А.Н.</i> Применение компьютерных технологии в системе образования.....	190
<i>Кердяшкина Г.В., Айтбаев А.Т., Кердяшкин В.В.</i> Новая находка петроглифов в высокогорье Заилийского Алатау.....	193
<i>Жунусова Б.Н.</i> Языковая политика и языковые реформы в государственном и национальном строительстве (на примере Казахстана и Турции).....	197
<i>Сериев Б.А., Нурмаганбет Е.Т.</i> Государственная инвестиционно-правовая политика.....	205
<i>Избасова А.Б.</i> Правовые средства и механизмы противодействия коррупции.....	209
<i>Абдукадиров Ж.А., Қурманбаева М.С.</i> Использование в целях повышения практических знаний студентов в изучении особенностей развития сои в онтогенезе на занятиях по ботанике.....	212
<i>Нурланова В.С.</i> Детские общественные организации как фактор социализации ребенка.....	218
<i>Анарбекова В.Э.</i> Жанр «Кошок» как уникальный памятник кыргызского народа.....	221
<i>Мусуралиева М.М.</i> Информационные ресурсы – как инструмент обеспечения политической безопасности КР.....	227
<i>Мураталиева Н.Х.</i> Изучение личностных свойств и особенностей будущих учителей начальных классов.....	232
<i>Раева Ч.Т.</i> Дидактические требования к применению компьютерной технологии на уроках математики.....	236
<i>Апендиев Т.А.</i> Проблемы возникновения миграционного потока немецкой диаспоры в Казахстане.....	240
<i>Жакупов Ж.А.</i> Научно-ведческие позиции казахской лингвофольклористики.....	248
<i>Алипбек А.З., Таутаева Г.Б.</i> Особенности ведения психолого-педагогической социальной работы с молодежью.....	256
<i>Алипбек А.З., Абдразакова М.</i> Психофизиологические особенности детей с нарушениями зрительной способности.....	263
<i>Бектепова З.А.</i> Качество закона: анализ содержательного аспекта.....	271
<i>Тайторина Б.А., Тусупбекова С.К.</i> Источники права: проблемы интерпретации в современной юридической науке.....	276
<i>Ақынова Ж.М.</i> Эффективное использование интерактивной методики обучения иностранному языку в высших учебных заведениях.....	287
<i>Турдалиева Э. Д., Ақынова Ж. М., Туткабекова К.С.</i> Возможности и эффективности использования информационно-коммуникативных технологии в обучении иностранным языкам.....	292

**PUBLICATION ETHICS AND PUBLICATION MALPRACTICE
IN THE JOURNALS OF THE NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES
OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN**

For information on Ethics in publishing and Ethical guidelines for journal publication see <http://www.elsevier.com/publishingethics> and <http://www.elsevier.com/journal-authors/ethics>.

Submission of an article to the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan implies that the work described has not been published previously (except in the form of an abstract or as part of a published lecture or academic thesis or as an electronic preprint, see <http://www.elsevier.com/postingpolicy>), that it is not under consideration for publication elsewhere, that its publication is approved by all authors and tacitly or explicitly by the responsible authorities where the work was carried out, and that, if accepted, it will not be published elsewhere in the same form, in English or in any other language, including electronically without the written consent of the copyright-holder. In particular, translations into English of papers already published in another language are not accepted.

No other forms of scientific misconduct are allowed, such as plagiarism, falsification, fraudulent data, incorrect interpretation of other works, incorrect citations, etc. The National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan follows the Code of Conduct of the Committee on Publication Ethics (COPE), and follows the COPE Flowcharts for Resolving Cases of Suspected Misconduct (http://publicationethics.org/files/u2/New_Code.pdf). To verify originality, your article may be checked by the originality detection service Cross Check <http://www.elsevier.com/editors/plagdetect>.

The authors are obliged to participate in peer review process and be ready to provide corrections, clarifications, retractions and apologies when needed. All authors of a paper should have significantly contributed to the research.

The reviewers should provide objective judgments and should point out relevant published works which are not yet cited. Reviewed articles should be treated confidentially. The reviewers will be chosen in such a way that there is no conflict of interests with respect to the research, the authors and/or the research funders.

The editors have complete responsibility and authority to reject or accept a paper, and they will only accept a paper when reasonably certain. They will preserve anonymity of reviewers and promote publication of corrections, clarifications, retractions and apologies when needed. The acceptance of a paper automatically implies the copyright transfer to the National Academy of sciences of the Republic of Kazakhstan.

The Editorial Board of the National Academy of sciences of the Republic of Kazakhstan will monitor and safeguard publishing ethics.

Правила оформления статьи для публикации в журнале смотреть на сайте:

[www:nauka-nanrk.kz](http://www.nauka-nanrk.kz)

social-human.kz

Редакторы *М.С. Ахметова, Д.С. Аленов, Т.К. Апендиев*
Верстка на компьютере *Д. Н. Калкабековой*

Подписано в печать 04.04.2015.
Формат 60x881/8. Бумага офсетная. Печать – ризограф.
21 п.л. Тираж 3000. Заказ 2.

Национальная академия наук РК
050010, Алматы, ул. Шевченко, 28, т. 272-13-18, 272-13-19